

Չիք եւ ոչ մի շունչ ախորժ որ ըզնորին ակօսէ դէզ ,
 Ոչ մի սոյլ անդ ի նրմա , ոչ մի կարկաջ տըխուրն յերէզ ,
 Լը ոչ մի ծառ սաղարթուն , որ տացէ զշուքն եւ ըզըշուկ ,
 Լը կամ ծաղկածիր գոյն՝ յոյս ի դերբուկ :

Ո՛վ անապատք ամայի , յոյց վերառնու սիրտ իմ զանուն ,
 Բայց զի յարդիւնս անդ նըւազ դուք յիմն իցէք նըմանութիւն .
 Տայր ոք սըրտիս՝ յամայոջն իւր թէ կըղզեակք էին դալար .
 Թէ եւ անդորր , թէ հեռուստ՝ բայց գայր եւ իւր եզը ի նըշմար .
 Լը թէ ասել ինձ մարթիւր . Բստի եւ անդըր վերելեակ՝
 Լմայութեան իւր աւարտին սահմանք :

ՊԼՏՄՈՒԹԻՒՆ

Հորտենսիա քաղաքայն մանեակը :

Հունիս ամսոյն առաւօտ մը (1806)
 մինչ մեծն՝ Վաբուէնն նախաճաշի էր
 նստած , յողէֆին կայսրուհւոյն ակ-
 նավաճառը կայսեր կերակրոյ սրահը
 մտաւ : Վայսը պատուիրեց իրեն որ ա-
 մենագեղեցիկ մանեակ՝ մը փնտուէ , ու
 գտածին պէս առանց գնոյն բարձրու-
 թեանը նայելու մէկէն իրեն բերէ :
 Ութ օրէն վերջը՝ ակնավաճառը դար-
 ձաւ կայսեր սակաւագիւտ եւ մարգըր-
 տայեռ մանեակ մը բերաւ : Վաբուէնն
 գինը կտրել տուաւ , եւ 800 հազար
 ֆրանք տալով գնեց :

Երկու ամիսները Հոլանտացիք խըն-
 դրեցին որ Վաբուէնն իր եղբարցմէ եր-
 րորդը այսինքն Լուի-Պոնափարթ իշ-
 խանը իրենց վրայ թագաւոր գնէ . ուս-
 տի մասնաւոր պատգամաւորաց հետ
 արքունի պսակը խրկեցին Վաբուէննի՝
 որպէս զի եղբորը գլուխը գնէ : Բայց
 հասնելու օրը , բոլոր պալատականք
 լին-Վիլու ժողովուրդ էին . հոն եկան
 նաեւ Լուի իշխանը իր Հորտենսիա կնո-
 յը հետ մէկտեղ¹ : Վաբուէնն հրաման

տուեր էր փառաւոր հանդէս մը կա-
 տարելու . եւ յիրաւի , Բարիզի մէջ քիչ
 անգամ տեսնուած հանդէս մը եղաւ
 նոյն օրը : Վարդէ դուրս զուարթ էր
 նոյն ինքն՝ Վաբուէնն . եւ որովհետեւ սո-
 վորութիւն ունէր իր դրած թագաւոր-
 ները շուտով իրենց աթոռը հասցընել ,
 ուստի պատգամաւորաց իմացուց թէ
 երկրորդ օրը իրենց թագաւորը եւ թա-
 գուհին հետերնին՝ սահմանուած տե-
 դերնին պիտի երթան : Երիկուան դէմ
 կայսրը իր սենեակը կանչեց զՀորտեն-
 սիա եւ այս խօսքերս ըսաւ իրեն . « Լճա-
 ւասիկ զօրաւոր եւ ընտիր ժողովրդեան
 մը թագուհի սահմանեցի զքեզ . թէ
 որ դու եւ քու ամուսինդ կարենաք ինչպէս
 որ պէտք է անոր բնաւորութիւնը ճանչ-
 նալ , () քանժի ցեղը ան չկրնար Հոլան-
 տա մտնել : Հոլանտացին միայն մէկ
 գլխաւոր պակսութիւն մը ունի . առե-
 րեւոյթ պարզութեան տակ՝ շուայլու-
 թեան եւ ստրկի սէր մը . շահասիրու-
 թենէն զատ յատուկ է իրեն կարգէ
 դուրս փառասիրութիւն մը : Չեմ ու-
 զեր որ Հոլանտացի իշխանուհուիէ մը
 նուաստ գտնուիս . եւ անիկայ իր ունե-
 ցած հարստութեամբը քու վրադ պար-
 ծենալու առիթ ունենայ . ուստի ան
 այս մանեակը իբրեւ իմ մեծարանացս
 եւ սիրոյս նշանակ մը , Վաբուէնն այս
 խօսքերս զրուցելուն ժամանակը իշխա-
 նուհւոյն վիզն անցուց քայռամանեակը :

¹ ՏՃ. Կերպանէ :

² Հորտենսիա՝ ժողէֆին կայսրուհւոյն աղջիկն
 էր , ուստի եւ Վաբուէննի որդեգիր :

Սեծապէս հաճոյ անցաւ այս ընծայն Հորտենսիայի առջև, սակայն ուրախութիւնը յերկարատեւ չեղաւ: «Սաբոլէոնի արեւը խաւարելէն ետքը՝ Սեապոլսոյ, Սեդփալիոյ, Սպանիոյ և Հռլանտայի մոլորակներն ալ լոյսերնին կորսնցուցին, և Հորտենսիա ստիպուեցաւ վար իջնել թագաւորութեան աթոռէն:

Անկէ ետեւ իրեն միակ պարապմունքն էր որդւոցը կրթութեան վրայ խնամք ունենալ. և որովհետեւ ականջը հասեր էր թէ իր վրայ ալ այլ և այլ ձախողակի կարծիքներ ունեցած էր Սաբոլէոն, ուստի յարմար առթի կը սպասէր անոնց ստութիւնը ցուցնելու: Շատ ալ սպասելու հարկ չեղաւ: Սաթերլուի թնդանօթը լուեր էր. կայսրը բանակին հրամանատուութիւնը թողուցած, ստիպուեր էր թողուլ նաև Եկիւսեան դաշտավայրքը ու Սալմէզոն առանձնանալ՝ Դոգէֆինի վերջին բնակութեան տեղը: Թուրառ Բելիսարիոս մըն էր հոն աշխարհքի տիրող Սաբոլէոնը. ամենէն լքուած ու թողուած՝ միայն սիրտը և քաջութիւնը անբաժան էին իրմէն: Այն ահաւոր վայրկեանին կին մը մտաւ սրահին մէջ, ուր որ Սաբոլէոն նստեր էր սեղանատախտակի մը դիմաց, աչքին առջև ունենալով երկրորդ անգամ թագաւորութենէ հրաժարելուն դաշնագիրը: Այս կինն էր Հորտենսիա: Սրտաշարժ ձայնով մը՝ «Տէր իմ, ըսաւ, արդեօք կը յիշես ասկէ ինք տարի առաջ Սէն-Վալուի մէջ ինծի տուած ընծադ,»: Վայսրը խանդաղատելով մը երեսը նայեցաւ, ու հարցուց. «Ի՞նչ ըսել կ'ուզես:— Տէր իմ, պատասխանեց Հորտենսիա, երբոր զիս թագուհի դրիր, այս մանեակս ալ ինծի ընծայեցիր. և ինչպէս որ կ'ըսեն՝ մեծ արժէքի բան է: Ես ալ թագուհի չեմ. և որովհետեւ հիմա թըշուառ ես, . . . ետ առ այս ակունքս:— Սանեակը. զարմանքով մը հարցուց Սաբոլէոն. ինչո՞ւ այդպիսի բանէ մը կ'ուզես ինքզինքդ զրկել, որ թերեւս ունեցած հարստութեանդ մեծ մասն է:

Հապա ի՞նչ պիտի թողուս քու որդւոցդ:— Տէր արքայ, պատասխանեց Հորտենսիա. ասիկայ է իմ ունեցած բոլոր ճոխութիւնս: Բայց որդւոցս նըկատմամբ ապահով եղիր որ երբէք չեն հակառակիր այսպիսի փափուկ բանի մը մէջ,»: Ալ չկրցաւ խօսքը առաջ տանիլ, ու սկսաւ արտասուել: Սակայն Սաբոլէոն չէր ուզեր մտիկ ընել իրեն. յետին թշուառութեանը մէջ ալ սրտին մեծութիւնը չէր կորսնցուցած: Սերջապէս անկարելի եղաւ Հորտենսիայի թախանձեցուցիչ պաղատանայը դէմ դնել. Սաբոլէոն ստիպուեցաւ մեծութեանը ժամանակ տուած ընծայն՝ աղքատութեանը ատեն ետ առնուլ:

Սեջաբաթէն ետքը երբոր Պոնաբարդ՝ Պելլերոփոն նաւէն Սորթըմպէրլէնտ նաւը պիտի փոխադրուէր, իրեն հետ կամաւոր նժդեհակցութիւն յանձն առնող մարդիկներուն վրայէն զէնքերնին առին. ու միանգամայն պատուէր տրուեցաւ անոնց սնտուկները աչքէ անցընելու: Սոյն միջոցին Սաբոլէոն հանդարտաբայլ Լասթասէսին հետ նաւուն մէջ կը ճեմէր: Չորս կողմը զգուշութեամբ նայելէն ետքը՝ զգեստին տակէն գօտի մը տուաւ ընկերօջը, ու զուարթութեամբ մը ըսաւ իրեն. «Սիրելիդ իմ Լասթասէս, Բիասս առնուով յոյն իմաստասէր մը կար, որ թէպէտ կունակը և ոչ շապիկ մը ունէր, սակայն միտքը դրած էր թէ իր ամէն բազդը հետը կը տանի: Չեմ գիտեր թէ ինքը ի՞նչ մտքով կը հասկընար այս խօսքս. սակայն ինծի համար ճշմարտութեամբ կրնամ ըսել թէ բազդս զգեստիս տակը կը պահեմ: Բայց Բալիզն հեռանալէս վերջը այս բազդը ծանրացաւ վրաս. ուստի քեզի կու տամ, որպէս զի զգուշութեամբ պահես,»: Լասթասէս առանց պատասխան մը տալու առաւ ձեռքէն ու շուտով մը վրան կապեց: Բիզ ատենէն վերջը Սաբոլէոն յայտնեց Լասթասէսին՝ որ վեց օր առաջ իրեն տուածը՝ 800 հազար Ֆրանքի արժէք ունեցող մանեակ մըն էր: Լասթասէս կ'ուզէր նորէն իրեն դար-

ձրնել, բայց կայսրը յանձն չառաւ :

Տասնըմէկ ամիս վերջը՝ 1816^{ին} ետ-
քերը Սաքասէս Վաթուէնէն բաժ-
նուեցաւ : Երբոր ինքը դեռ կայսեր
քովն էր, դռնապանը իմացուց թէ ան-
գղիացի սպայ մը կը սպասէ իրեն, և
թէ քանի մը բան ունէր ըսելու Նուս-
սընլոյ քաղաքապետին կողմանէն : Սա-
քասէս պատասխան սուաւ թէ առ-
ժամն կայսեր քովէն չէր կրնար հեռա-
նալ : Բայց Վաթուէնն վրայ տուաւ որ
երթայ, և կ'ուզէր որ կէսօրուան կե-
րակուրի համար նորէն իր քովը դառ-
նայ : Սաքասէս ալ պիտի չտեսներ
զՎաթուէնն . և իր քովը պիտի մնար
մանեակը : Բայս բանիս համար սիր-
տը սաստիկ ցաւի մէջ էր : Եւսմանակը
երթալով կը կարճընար . ստիպուած էր
քիչ օրէն թողուլ սուրբ Տեղինէ կղզին .
և սրտին մեծ վիշտ էր որ պիտի չկա-
րենար մանեակը իր տիրոջը դարձը-
նել : Ի՞նչպէս յանկարծակի բան մը ըն-
կաւ, և ուզեց վտանգաւոր փորձ մը
փորձել : Բայն օրերը սուրբ Տեղինէ
կղզին հասեր էր Բնգղիացի զօրապետ
մը, և կերպարանքէն՝ վստահութիւն
ազդող անձ մը կ'երեւար . անկէց սիրտ
առաւ Սաքասէս, և առանձին տեղ
մը գտնելով զինքը . “Պարոն, ըսաւ,
դուն աղէկ սրտի տէր անձ մը կ'երե-
նաս . և այս բանս կը քաջալերէ զիս
խնդիրք մը ընելու քեզմէ : Բնգին ա-
ւանդ մը կայ քովս որ կայսեր ձեռքը
պիտի հասնի . այս աշխատութիւնը քու
փութոյդ և խնամոցդ կը յանձնեմ ,” :
Բայս ըսաւ, ու մանեակը անոր ձեռքը
դրաւ :

Բաւական առեւնէ 'ի վեր կասկած
առեր էր Վաթուէնն որ մէկ անգղիացի
սպայ մը մասնաւոր կերպով մը վրան
աչք ունէր : Զէր կրնար և ոչ քայլ մը
առնուլ Սոնթոնտէն դուրս՝ առանց զա-
նիկայ հետը ունենալու : Եր շուքին պէս
անբաժան էր իրմէ նոյն սպայն, թէ
առաւօտ, թէ իրիկուն և թէ ամէն ա-
տեն : Վաթուէնին համար այսպիսի
հսկողութիւն մը անտանելի բան էր :
()ը մը անանկ երեցաւ իրեն թէ այն

ձանձրացուցիչ պահապանը սովորակա-
նէն աւելի մծաւնց իր ետեւէն կու գար .
համբերութիւնը հատաւ, և բարկու-
թեան ձայնով մը ըսաւ . “Բայն
դժնդակ բան է, ամէն անգամ քայլերս
համրող մը ունենալ . միթէ պիտի չկա-
րենամ ազատ շունչ առնել ,” : Բայս ըսաւ,
և ձամբէն խոտորելով սկսաւ շուտ շուտ
քալել . բայց Բնգղիացին որ իրեն քովն
էր, և այս ամէն բանն իմացաւ, մէկէն
դիմացը ելաւ . ու երբոր խօսիլ կ'ուզէր,
Վաթուէնն մերժեց զինքը, պատուիրե-
լով որ ետ քաշուի . “Եւ խաբուիս, տէր
իմ, պատասխանեց Բնգղիացին . ես ոչ
լրտես եմ, և ոչ ալ մեծութեանդ հան-
գիստը խռովելու համար եկող անձ մը .
այլ Սաքասէս կոմսը հորտէնսիա թա-
գուհոյն մանեակը . . . ,” : Հառաչեց
Վաթուէնն, և արտասուալից աչուրները
չկրցաւ Բնգղիացոյն վրայ դարձնել :
Բնգղիացին իր խօսքը առաջ տարաւ .
“Բայն է ըսաւ, այն մանեակը եր-
կու տարուրնէ 'ի վեր, և երկու տա-
րի է որ առիթ կը փնտռեմ զանիկայ
քեզի դարձնելու . թող տուր ինծի որ
զխարկիդ մէջ դնել կարենամ : Կայսրը
ձեռքը ձակատը դրած սկսաւ մտածել :
Բայն միջոցին սպայն շուտով մը մա-
նեակը նետեց Վաթուէնի գլխարկին
մէջ ու ցած ձայնով մը ըսաւ . “Եւ փա-
փաքիմոր մեծափառ տէրութիւնդ նե-
րէ ինծի . հիմայ պարտքս կատարեւն
ետքը ալ զիս չես տեսներ ,” :

1821^{ին} ապրիլի վերջերը մահուրէն
քանի մը օր առաջ կայսրը կանչել տուաւ
Սոնթոնտէն զօրավարը իր անկողնոյն քով .
“Բարեկամ, ըսաւ մեղմ ձայնով մը .
բարձիս տակը մեծագին մանեակ մը
կայ որ հորտէնսիա թագուհոյն կ'իյ-
նայ . մահուրէնս վերջը առ զանիկայ,
և երբոր Վաղղիա երթաս, իրեն ձեռ-
քը հասցուր . և եթէ մեռած է՝ իր
որդուցը ,” : Երբոր Սոնթոնտէն խօսք
տուաւ իրեն կամքը կատարելու, ուրա-
խութիւն ձեռքը օխմեց Վաթուէնն . “Հի-
մայ, ըսաւ, գոհ սրտիւ կը մեռնիմ ,” :
Հիւանդութիւնը երթալով կը ծանրա-
նօր : Եւ երբոր Սոնթոնտէն իմացաւ որ

կայսրը մահուան դուռ հասած է, շուտով մը քովը գնաց և անկողնոյն մէկ կողմը կեցեր էր վշտագին անձամբ։ Բնակար վերջին վայրկեանը արդէն հասեր էր։ Բնդամարքի հառաչանօք գուժեց մերձակայից։ « Բ՛լ ամէն բան լըմընցաւ », ։ Սոնթովն բարձին տակէն մէկէն թանկագին աւանդը յափշտակեց, ու Վաղղիա դառնալէն ետքը իր գլխաւոր փոյթը եղաւ նախ մայրը գրտնել, ու անկէց մէկէն Բրէնպէրկ անցաւ նոյն մանեակը հողանտիոյ թագուհւոյն ձեռքը հասցընելու։ Հորտեն սիայի համար գին չունեցող յիշատակ մըն էր անիկայ։ Վասն զի թէ իր յաջողութեանց և թէ ձախողութեանց յուշարար էր։ սակայն այլ և այլ անհրաժեշտ պարագաներ ստիպեցին զինքը զրկուիլ անկէ։ և իշխանազուն մը գնեց նոյն մանեակը՝ խոստանալով որ ինչուան թագուհւոյն մեռնիլը տարուէ տարի 23,000 ֆրանք անցընէ իրեն։

Սեուա 1837ին հորտենսիա հողանտայի թագուհին, ու Վաղղիոյ արդի վեհափառ ինքնակալ Կաթոլէսն Գն մայրը։

Քանի մը երևելի մարդկանց յետին խօսքերը։

Սեծն Կաթոլէսն մեռնելու ատենը կանչեց։ հրամանատար բանակի։ — Ի որտ Պայրըն Բնգղիացի մեծ քերթողը։ Բ՛լ քնանանք։ — Կելսըն անուանի ծովակալը։ համբոյր մը։ — հարտի։ Փառք կու տամ Բստուծոյ, որովհետեւ պարտքս կատարեցի։ — Բ՛լ ֆիւրի իտալացի ողբերգակը։ Սիրելիդ իմ, սիւմէ ձեռքս։ հիմայ ես կը մեռնիմ։ — Չեսթըրֆիլտ (խորհրդականը)։ Բ՛լ թու մը տուր ինծի։ — հայտըն երաժըշտութեան վարժապետը։ Բստուած պահպանէ զկայսր։ — հայլէս մարդակազմը։ Բ՛լ շնչերակը չի զարներ։ — կելթէ։ Ստիր ՚ի լոյս։ — Եղիսաբէթ Բնգղիոյ թագուհին։ Բոլոր գանձերս վայրկենի մը համար։ — Գրոտիոս։ Դանը շարժինք։ — Թասսոյ մեծ գիւ-

ցագներգուն։ Ի ձեռքս ո՛վ Բստուած իմ։ — Բննա Պոլենա, Բնգղիոյ հենրիկոս Բ թագաւորին կինը՝ կենացը վերջի վայրկեաններուն ձեռքերովը վիզը չափելով, Պզտիկ է, կ'ըսէր, ամենապզտիկ։ — Թովմաս Սորոյ Բնգղիոյ անուանի ատենագրաւորը գլխապարտութեան բարձրաւանդակին սանդուխներէն ելլելու ատեն։ Կաղաչեմ օգնեցէք ինծի որպէս զի դիւրաւ վեր ելլեմ։ վար իջնելուս ժամանակ օգնութե՛ կարօտու թիւն չունիմ։ — Սոթ Սկոթ անուանի վիպասանը։ Բնանկ մը կ'երևնայ աչքիս՝ իբր թէ նոր աշխարհք եկեր եմ։ — Նէֆֆըրսըն Սիացեալ նահանգաց երրորդ անուանի նախագահը։ հոգիս Բստուծոյ կը յանձնեմ, իսկ աղջիկս՝ հայրենեաց։ — Սաշինկըն Բմերիկոյ ազատարարը։ Եա է։ — Եգէմն։ Բոս է երկրիս վերջին բանը։ — հարիսըն Բնգղիացին։ Շատ կը փափաքեմ որ տեսչութեան մը հարկաւոր ուղիղ սկըզբունքները և պարտքերը ճաննայիք և ուրիշներուն ալ հասկըցընէիք։ Ձեզմէ ուրիշ խնդիր մը չունիմ։ — Թէյլօր Բնգղիոյ երեւելի արանց մէկը։ Գանացի ես իմ պարտքս ամենայն կերպով կատարելու։ — Փրեզերիկոս Ե Տանիմարգացուց թագաւորը։ Բրեան կաթիլ մըն ալ չեմ տեսներ ձեռացս վրայ։ — Սոճար անուանի Վերմանացի երգահանը։ Սիւթարական բաներ խօսէ, ո՛վ իմ Եմիլիաս... բեր վերջի շարագրած երգերս... նստէ քովս, մօրդ վրայ շինածս երգէ որ լսեմ։ Բ՛լ վերջին անգամ մ'ալ լսեմ այն երգերը, որոնք ինծի այսչափ ատեն սփոփանք և ուրախութիւն էին։ — Սեծն Ֆրէնքլին։ Սեռնողի մը համար ամէն բան դժուար է։ — Կարոլոս Բ Բնգղիոյ թագաւորը։ Կայէ սիրելիդ իմ Կելի, որ կերակրոյ և պիտոյիցդ կողմանէ նեղութիւն մը չքաշես։ — Սիրապոյ Վաղղիոյ յեղափոխութեան վարիչը։ Թող մեռնիմ երաժշտութե՛ մը քաղցր և փափուկ ձայները լսելու ատենս։